

Búcsú Lázár Józseftől

Mintha csak tegnap történt volna: előbb a kollégák baráti társaságában, majd később a Megyei Pártbizottságnál köszöntöttük a nyugdíjba vonuló Lázár Józsefet. Kifejeztük elismerésünket és hálánkat mindazért, amit lapunkért tett, és kértük őt, maradjon továbbra is a Korunk munkatársai között.

Ki hitte volna akkor, hogy jogi kiválása a szerkesztőségből csak néhány hónappal előzi meg visszavonhatatlan eltávozását körünkből?

Ki gondolt volna arra, hogy akkori búcsúnkat ily rövid idő után a végleges búcsú fogja követni?

Mégis így történt.

Lázár Józsefben az új Korunk egyik alapító szerkesztőjét, az igaz kommunista újságíró-t vesztettük el, a kiváló kollégát és azt a kissé zárkózott, de meleg szívű embert, aki mindannyiunk számára példakép lehetett kötelességteljesítésben és elvszerűségben.

Mélyen etikus lény volt. Sikerült megőriznie meggyőződését, amely erőt adott neki az illegális kommunista mozgalom küzdelmeihez, és antifasiszta publicisztikáját ösztönözte. Ez a meggyőződés, szilárd internacionalista-nemzetiségi elkötelezettsége vezérelte a felszabadulás utáni jelentős beosztásaiban, a Világosság élén, a Magyar Népi Szövetség vezetőségében és a Nagy Nemzetgyűlés képviselői között.

És ugyancsak meggyőződése segítette át a megpróbáltatás évein is.

Ha röviden jellemezni próbálnók Lázár József életének tartalmát, azt mondhatnók, hogy munkacentrikus volt. A lelkiismeretesség és a felelősség nagy erényei pedig mindig az önképzés, a szüntelen önalakítás törekvéseivel társultak benne.

Nyugdíjazása után sem szűnt meg érdeklődni, tájékozódni a társadalomtudományok területén. Mindig fogékony volt és érzékeny maradt az élet prob-

lémái, a valóság ellentmondásai iránt, ezek alkották közírói munkásságának állandó témáit.

Ez a fogékonyság jellemezte cikkeit és riportjait, amelyek valamilyen szent elégedetlenséget, következetes építő bírálati álláspontot fejeztek ki életünk egyes visszasságaival szemben.

Írásaiban sohasem elégedett meg azzal, hogy felmutassa az eszményt és megfogalmazza a társadalmi-erkölcsi követelményt, hanem mindig szembe-sítette őket a tényekkel. Ebben a magatartásban kommunista éthosza és humánuma nyilvánult meg.

Megbetegedése előtt bent járt a szerkesztőségben és bejelentette, írni kíván az „emberi kommunistáról“, hogy modelljének körvonalazásával a lap, az ország a romániai magyarság ügyét szolgálja.

Tervét nem valósíthatta meg. Már nem írta meg ezt a cikket. Bennünk azonban, akik becsültük, tiszteltük és szeretttük őt, emléke úgy él és úgy fog élni, mint aki életével, munkásságával példázza a humánus kommunista leg-szebb tulajdonságait.

KORUNK

Tvardovszkij példája

Amikor Vaszilij Tyorkin az irodalomban megszületett, vérvörös verseket, halálsápadt verseket, lázító verseket, dűbörgő sirverseket írtak a világ költői, s nem volt számukra fontos, hogy milyen a műfaj, csak az indulat, mely egy táborba fogta az igazakat. Akkor történt az a rendkívüli irodalomtörténeti esemény, hogy újjászületett egy antik műfaj — a hősköltemény. A nagyon antik, elfeledett eposz, melyről akkortájt legfennebb két légmentes riadó kö-zött hallottak valamit a világháború iskolás gyermekei, de már rég — istenem, mióta! — nem talált költő tollára. Föltámadott tehát, nem a fönix-madár hamvaiból, hanem harcokocsik keréknyomának porából, és zengett a mókás parasztleány, Vaszilij csodával határos tetteiről, az átlag-negyven-hármas csizmában strázsáló, jó órájában tábori kondér körül síndörgő kis-katonáról, aki a maga bőrén próbálta ki a hősiességet, és tudta, milyen isten-telen hősiesség télvíz idején átkelni a folyón, s bevenni a túloldalon egy parányi frontszakaszt.

Tvardovszkij több más nagy költői művet hagyott ránk, de szívünkhez leginkább a Vaszilij Tyorkinnal nőtt, ezzel a legújabbkori hőskölteménnyel. Életművét mint irodalomtörténeti jelenséget, századunk írásművészetének részét vizsgálva is, legelőbb a hős-keresés, hős-teremtés költői szándékát és megvalósítását méltatjuk. Mert amikor Tyorkin megszületett, a kor költői többnyire nem hősöket eszményítettek; az egyetemes líra szótöbbséggel az Ember deheroizálását panaszolta fel, jóllakott a parádés felvonulásokon hird-etett hősiességgel, s inkább vádolt az emberi méltóság megtiprásáért, vá-dolt hivatalból kikiáltott és talapzatra emelt ál-titánok garázdaságáért. Szol-gáltatott erre indítékot a világ, a fegyverektől megkínzott, fasizmusoktól meg-becstelenített. Ritka szép gesztus volt nevet adni a frontokon haldokló kis-embernek, s hősi tetteiről beszélni úgy, hogy az nagyszerű legyen, de nem

hamis; ritka hang volt a Tvardovszkijé, az a Nyekraszovtól vagy még régebből, a sztyeppek gúzlás vándorénekeseitől örökölt, a népi epika naiv és igaz rácsodálkozásaival, ízes és vaskos humorával összehangzó mesélőkedv; ritka volt bizony az az optimizmus, a Tyorkiné, a Tvardovszkijé, mely csak az igazán tisztaszívű hívő keveseknek volt birtokában a világ annyi pesszimizmusa és kincstári optimizmusa között.

A szovjet irodalomtörténet úgy is számon tartja életművét, mint jeles irodalomépítőét. Az az író volt, aki az irodalmat közügynek tekintette, s szerkesztőként — mint közügyet kezelte.

A legtekintélyesebb szovjet irodalmi folyóirat, melynek Tvardovszkij betegségéig főszerkesztője volt, világnézeti és esztétikai igényességével, az irodalmi-művészeti új és megújulás ösztönzésével a kommunista lapszerkesztő etikájának, helytállásának tanúsága. Nem merül feledésbe, hogy elsőként közölte a háború utáni szovjet irodalom számos olyan jeles alkotását, melyek azóta már világsikert arattak. Ehrenburg és Fegyin visszaemlékezései — csak két példa. A Tvardovszkij által főszerkesztett Novij Mirnek nagy érdeme és szerepe volt abban, hogy az ötvenes években elindult egy költőnemzedék, mely megújította a szovjet lírát; elindította és támogatta azt a Voznyeszenskijt és azt a Jevtusenkót, akiktől saját költői ízlésével, illetve gyakorlatával olyanannyira különbözött Alekszandr Tvardovszkij. A próza erkölcsi-esztétikai megújulásáért is az ő folyóirata tette a legtöbbet (ő közölte többek között Szolzsenyicin elbeszéléseit). Ha föllapozzuk a Novij Mirt, annak a szerkesztőnek a szép emberi vonásait is fölismerjük, aki tudott harcolni a mások igazságáért is úgy, mint a sajátjáért, s aki csak önmagával akart azonos lenni. Mert az ügy — több, mint az egyes ember.

Tavaly, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója alkalmából a legmagasabb állami kitüntetést adományozták Tvardovszkijnek.

Halálakor gyászolta az egész szovjet irodalom, gyászolták a szovjet irodalom barátai szerte a világon.

Hősei a mesékben tovább élnek.

Böloni Sándor

Az irodalmi riport természetrajzához

A romániai magyar irodalomszociológia, bár még fejlődésének kezdeti szakaszában van, máris élénk érdeklődést váltott ki. Ez az érdeklődés elsősorban annak az úttörő és következetes munkának a gyümölcse, amelyet Csehi Gyula fejt ki. Formális ismérvek alapján a fenti törekvéshöz kapcsolhatnók Kovács János cikkét is, amelyben mérlegre teszi a közelmúltban megjelent irodalmi riportokat (Implicații sociologice în reportajul literar din revistele maghiare din țara noastră — A hazai magyar folyóiratokban közölt irodalmi riportok szociológiai vonatkozásai. Lupta de clasă, 1971. 8.). A cikkekre felfigyelő társadalomkutató, már a cím alapján is, joggal számíthat az irodalmi riport sajátos, szociológiai szemléletű elemzésére. Az irodalmi riporttal kapcsolatos társadalmi elvárásnak és szociológiai következményeinek ismertetésével azonban adósunk

maradt a szerző. A címben szereplő szociológiai jelző a szövegben sajnálatosan egyetlenegyszer sem található. Még továbbmenve, a szociológiai elemzés is egyelőre a „quantité négligeable” sorsára jutott. Ehelyett nagyon sokszor találkozunk a szociográfiai kutatás, az ankét, a dokumentáció, a statisztikai megalapozottság fogalmainak pedáns igényével. A szerző lényegében a „szociológiai vonatkozás” címszavának fedezetében átcsap az irodalmi riport műfajelméleti és alkotásmódszertani problematikájába. De így is jó, mert hiszen mindannyiunkat érdeklő és fontos kérdéseket vizsgál. Milyen lényegű az irodalmi riport, szociográfiai avagy irodalmi, mennyiben tudomány és mennyiben művészet?

A helyes megválaszolás felé hívó kritikus azonban nem mutatja meg, milyen módszertani úton hív a cél felé. Nem mutat rá, hogy bírálatának, értéktételeinek meghozatalában irodalmi vagy szociológiai ismervekre támaszkodik-e. Ha az irodalomszociológiai megközelítés útját választja a szerző — márpedig a címadásból ez tűnik ki —, nem értjük, hogyan maradhatott figyelmen kívül az irodalmi riport szociológiai motivációjának kifejtése. Természetesen itt nem az elméleti kibontás, hanem alapvető szociológiai kategóriáknak a bírált, elemzett riportok tematikai és módszertani elemzésébe való szerves bekapcsolását értem. S melyek lennének ezek az alapvető kategóriák? Az irodalmi riport tartalmi elemzése; funkcionális hatásának, terjedésének, az olvasókra, a magyar nemzetiségű közösségre, illetve kisközösségekre való kihatása és kölcsönhatása; az irodalmi riport mint jelentést, információt közvetítő mass media; a riport társadalomlélektani, tudat- és magatartásformáló szerepe. Az irodalmi riport elemzése során értéktételeink megalkotásában, hangsúlyozzuk, nem elméleti kísézőzenére, hanem hiteles irodalomszociológiai vezérfonalra van szükségünk.

Mint ismeretes, Gorkij az irodalmi riportról azt írta, hogy helye valahol a tudomány és az irodalom között van. Csehi Gyula szerint ez a kétélűség vezetett oda, hogy az irodalomtudomány nem vett róla tudomást, vagy csak kelletlenül foglalkozott vele, mert mégsem „szépirodalom”. Azoknak a tudományterületeknek a művelői, amelyekre az irodalmi riportok szerzői behatoltak (szociológia, történettudomány, természettudomány), érthető módon nem sokat törődtek a határsértőkkel és írásaikkal (Klio és Kalliopé. Irodalmi Könyvkiadó, 1965). Kovács János megállapítása szerint az utóbbi években két irányzat van kialakulóban. Egyes riportírók továbbra is a hagyományos irodalmi ábrázolásnak a novellához közelítő útján járnak, mások viszont a tudományos kutatási módszerek, a társadalmi ankétok és interjúk, a dokumentált szociográfiai feltárás útját választják. Ez örvendetes tény, hiszen az utak és eszközök differenciálódási lehetőségét nyújtják egyazon cél, a társadalmi valóság hatékony és élményszerű feltárására. A módszertani variánsok alkalmazása még nem jelenti az irodalmi riport felbomlását. Sőt! Amint az idézett szerző írása is bizonyítja, a valóságfeltárás dokumentáltsága és korszerű technicitása útján járva is „... a határ a riport és az irodalom között egyre jobban elmosódik”. Ezzel a jelenséggel kapcsolatban ismételten érvényesnek bizonyult Csehi Gyula sommás megfogalmazása, amikor felidézve a két világháború közti faluszociográfiák irodalmi vagy tudományos jellege körüli viták tisztázásának szükségét, megállapítja: „A tiszta tudományosság elhatárolása a tiszta irodalmiságtól ez esetben is lehetetlen. A tudományos anyagfeltárás és értelmezés elemei a művészi ábrázolás elemeivel együttesen jelentkeznek, íróról íróra és műről műre változó arányokban és vegyületekben.”

Eppen ezért nem értjük, hogy ha az irodalom semmilyen receptet nem ad az irodalmi riport lényegi megragadására, hogyan lehetséges ez a szociológiára hivatkozva; azaz — hogy Kovács János fogalmi körében maradjunk — a szociográfiai követelmények, illetve sajátos riport-kritériumok alapján? Kovács János tanulmánya bevezető részében világos okfejtéssel mutat rá az irodalmi riport és szociográfia találkozásából születő írások sajátos szimbiózisára, melyben a szerzők lelki alkatától, tájékozódásától és felkészültségétől függően különböző arányokban keveredő szerkezeti elemek találkoznak. Más szavakkal, de lényegében Csehi Gyula már idézett megállapítását húztuk alá. S ha ezt az igazságot (az anti-recept tényét) Kovács János is magáévá tette, miért marasztalja el a Korunk és az Igaz Szó oldalain napvilágot látott irodalmi riportok, szociográfiai írások szerzőit, hogy nem tudják túlhaladni az irodalmi riport klasszikus módszereinek, valamint a szociográfiai feltárás dokumentált, tudományos módszerének kiegyensúlyozatlanságát? De miben áll a megkövetelt egyensúly? A helyes adagolásban? Ha az elemek és arányok keverésének igényét állítjuk fel, meg kell mutatnunk a módját is, ez azonban már recept-adás volna. Kovács János a priori ítélete szerint „alapjában véve igazi szociográfiai írással rendkívüli ritkán, különösképpen pedig a magyar folyóiratokban csak elvétve találkozunk“. S azokban az esetekben is, amikor a szerző írását szociográfiának vagy szociográfiai riportnak tekinti — ezek szerinte a szociográfia és az irodalom közt megrekedt felemás írások. Ezt akarja bizonyítani Herédi Gusztáv, Gagyai B. István, Fábíán Ernő írásainak kritikai elemzésével. Fábíán Ernőnek például — bár elismeri szociográfiai érdemeit, dokumentáltságát — nem bocsátja meg, hogy néha a riporteri rögtönzés és publicisztika mezejére téved. Emiatt aztán Fábíán írásai — Kovács János szerint — heterogén és következetlen voltak miatt nem érhetik el a kitűzött célt. Ugyanakkor viszont a más riportokban uralkodó „szeszélyes élményt és lángoló riporteri szenvedélyt“ a jó szociográfiai írás ismérveként értékeli.

Tulajdonképpen melyek hát a jó szociográfiai írás követelményei? Kovács János ítéletei mennyiben állnak összhangban azzal a megállapításával, mely szerint a riport nem helyettesítheti a szociográfiai feltárást s annak tudományosan dokumentált mivoltát? Úgy hiszem, teljesen egyetértünk, amikor a jó riport alapvető tulajdonságát az operativitásban, a társadalmi hatékonyságban jelöljük meg. A jó riport lehetőségei azonban éppen ebből kifolyólag korlátozottak is. A jó riport addig hat, míg eleven az újdonság ereje. Mármost a születőben lévő szocialista, nemzetiségi szociológia, pontosabban a hiányzó konkrét szociológiai feltárás és dokumentáció esetében, az élet sürgető jelenségeire választ kereső riporter — ha nem akar lemaradni — úgy ír, ahogy lehet. Közben pedig szidhatja a szociográfusokat és szociológusokat, mert még nem teremtették meg a dokumentálódás lehetőségét. Eppen ezért a kritikának a maga sajátos eszközeivel segítenie kell a jó irodalmi riporthoz vezető út megvilágításában. Azzal azonban, hogy a bírált szerzőket Aesculap tanítványaihoz hasonlítjuk, akik az innen is egy kicsit, onnan is egy kicsit elvének alapján megalkotják a maguk „mixtum compositum“-át, de mi magunk is összekeverjük a téglékeket, míg őket bíráljuk — még nem tettünk maradéktalanul eleget a kritika igényének azzal a műformával szemben, amelyet már Egon Erwin Kisch is harci formának nevezett. Eppen ezért én a bírálóat hangsúlyát nem a formaeszközökre tenném, hanem a műfaj tartalmára, s arra az igényre, hogy a feltárt igazság váljon művészi igazsággá.